

Vasile Lovinescu și pasiunea sa pentru mituri

Elena-Alina Bărbuță

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

Résumé : Le grand domaine du mythe s'ouvre aux enquêtes les plus différentes, en saisissant les gens de lettres et ceux de sciences, dans la même mesure. C'est la raison pour laquelle le mythe a bénéficié, au fil des années, de plusieurs interprétations, en représentant un point de départ et l'un d'arrivée également pour tous les chercheurs. On obtient ainsi beaucoup de points de vue et toutes ces interprétations, qu'on pourrait étudier tout le long d'une histoire, se raniment sans cesse. Il semble qu'une doctrine des mythes ne puisse rien éliminer, de ce qui fut, un temps durant, un thème d'explication. Le seul élément unificateur de toutes ces théories concernant le mythe est représenté par le symbole. C'est-à-dire le mythe enveloppe le symbole et, en essayant de comprendre le monde, il faut déchiffrer correctement les mystères qui sont cachés dans les symboles, à leur tour contenus par les mythes. Les derniers se retrouvent dans les œuvres littéraires qui peuvent être mieux réceptées à l'aide de la grille mythique. Cet effort mène à une interprétation qui dans la théorie littéraire porte le nom de mythocritique.

Un tel exercice de l'exégèse essaie de réaliser Vasile Lovinescu dans la littérature roumaine et, par l'intermédiaire de ce travail, nous nous proposerons d'investiguer ses méthodes particulières d'interprétation de l'œuvre littéraire à l'aide du mythe, qui, de cette manière, devient un instrument critique qui rend l'originalité à son discours.

Vasile Lovinescu s'approche de mythe qu'il considère le noyau de compréhension de l'univers métaphysique dont il se sent attiré grâce aux convictions empreintes de son maître spirituel, René Guénon. Il se propose de les identifier dans la culture traditionnelle roumaine, matérialisées dans les productions du folklore et de la littérature.

Mots-clé : *tradition, mythe, critique, interprétation, Vasile Lovinescu.*

Secretul *băsmuirii* s-a pierdut odată cu destrămarea științelor tradiționale, ele însele decupate dintr-un cod sacru, specific începuturilor. Reminiscente ale acestora, mitul păstrează încă puritatea inițială, având un caracter autarhic și fiind saturat cu valențe simbolice. Considerat de Lovinescu drept o epifanie a transcendentului sau a nemanifestatului, mitul este și o relevare a adevărilor primordiale. Însă, pentru a-l deoala, este nevoie de perspectiva unei gnoze oculte, impregnate cu elemente

soteriologice, coextensive nostalgiei și melancoliei. Acestea capătă, în gândirea lovinesciană, funcția de recuperare a unității pierdute în sinteza desăvârșirii.

Atras de pluridimensiunea culturală și spirituală a mitului, Vasile Lovinescu mărturisește, că „simțul realității mă obligă să mitologizez totul” [Lovinescu, 1997:17]. Pentru el, așadar, realitatea însăși impune condiția alterității, unde sinele se refugiază într-o lume aflată în prelungirea dorințelor latente ale unui spirit melancolic.

Deci, pentru Vasile Lovinescu, științele tradiționale, încorporând folclorul, prin recursul la mit, mister și simbol, oferă calea de propensiune spirituală, după care tânjește eul scindat al individului ancorat în modernitate. Istoria înseamnă anularea trecutului mistic, după cum civilizația presupune înlocuirea cutumelor ancestrale cu principii științifice demonstrabile. La nivel social, consecințele poartă, generic, numele de evoluție industrială, tehnologizare, într-un cuvânt, progres științific, răspunzător de sucombarea tradițiilor primordiale, precum și de schimbarea statutului empiric al vectorului mundan într-unul teoretic, ce stă la baza funcționării noii lumi. Însă, în această lume, nu toți indivizii se simt confortabil, așa că spiritele decimate au șansa reîntregirii în urma unui amplu proces de căutare a armoniei primordiale. Este dorul metafizic după puritatea și liniștea începuturilor, ce nu pot fi recuperate decât cu ajutorul anamnezei, deci, printr-un efort reflexiv, care nu exclude contemplarea, meditația și, chiar, melancolia.

Se poate vorbi, în acest fel, de o interrelaționare a categoriilor meditative cu registrul elegiac ce le susține, precum și cu centrul lor de greutate comun – evocarea unui trecut cât mai îndepărtat de timpul prezent, cu care îl pune, de altfel, în opoziție. Antiteza astfel creată are rolul de a sublinia calitățile incontestabile și infailibile ale dimensiunii paseiste originare. Spre aceasta aspiră cei mai mulți dintre cei ce proclamă o încărcătură melancolică aparte, care, la nivel livresc, se transformă în sursă de inspirație și, ulterior, de analiză. Așa stau lucrurile și în cazul lui Vasile Lovinescu, cel care, prin felul lui meditativ, privește lumea printr-o optică a melancoliei, de unde tonul de lamento și registrul elegiac în care se înscriu toate observațiile sale. Așa iau naștere observații de felul: „Timpul trece, cerurile sunt închise... Așa că îmi creez insule de amintiri, în care timpul este suspendat...” [Lovinescu, 1997:160] sau „Mă opresc o clipă pentru că mă simt năpădit de tandreță până la extincțiune” [Lovinescu, 1997:47], ceea ce înseamnă că autorul acestor fraze era conștient de valențele melancolice ce au pus stăpânire pe ființa lui și în virtutea căreia, și-a modelat un fel de-a fi. În acest sens, el însuși exclama retoric: „Eu, cu melancolia mea de exilat!” [Lovinescu, 1997:108], explicându-și confesiv starea despirit: „Singur, la masa mea, răsfoesc o carte cu gravuri alchimice. Singur? Melancolia mea nălucește un umăr stâng sprijinit pe umărul meu drept și o față urmărind ieroglifile la fragment de secundă” [Lovinescu, 1997:128], ceea ce înseamnă că semnatarul acestor rostiri a găsit o oarecare voluptate în restricțiile sociale impuse de melancolie, transformând-o într-un *modus vivendi*, care îi asigură materia primă pentru modelarea universului fantasmagoric, pe care îl proiectează condiționat de starea de descumpănire sau chiar de depresie ce îl caracterizează. Efecte directe ale melancoliei, stările acestea îi impun fondatorului de universuri virtuale coordonatele pe care trebuie să le urmeze: în primul rând, izolarea de lume, în al doilea rând, retragerea în propriul *ego*, iar, apoi, meditația cu rol curativ,

pentru purificarea sufletului, dar și pentru recuperarea unor date ce provin din lumi foarte îndepărtate. Toate aceste consecințe au fost confirmate și de crezul estetic lovinescian, prin care autorul recunoștea că „mă simt la punctul de interferență a unor lucruri străni care se învâlmășesc în mine fără măcar să catadicsească să-și dezvăluie identitatea. În orice caz, pot să te asigur că este tot ce poate fi mai dezagreabil și depresiv” [Lovinescu, 1997:22]. Probabil că inefabilul de care pomenește Lovinescu transpare în caracteristicile semantice ale melancoliei, aceasta fiind cea care, prin accepția peiorativă a termenului, conduce la *dezagreabil* și la *depresiv*.

Toate aceste mărturisiri ale fălțiceneanului reunite într-un volum, el însuși intitulat sugestiv, *Scrisori crepusculare*, au menirea de a oferi un portret spiritual al lui Vasile Lovinescu. Din acest punct de vedere, adjectivul *crepuscular* capătă accepția de spațiu intermediar între viață și moarte, între realitate și fantezie și, chiar, între cele două sensuri ale cuvântului *melancolie* – „tragică și desfătătoare deopotrivă” [Pleșu, 2009:70]. Astfel, V. Lovinescu se plasează cu scrisul său la interferența dintre două lumi – a trecutului anistoric, căruia spiritul său meditativ îi simte acut lipsa, și prezentul imund, deposedat de sacralitate. Celui din urmă i se atașează spațiul natal al autorului, Moldova, care totuși nu va scăpa de procesul de picturalizare, devenind astfel un topos mitic. Această zonă geografică va fi idilizată și hiperbolizată la maximum, atât în gândirea lui V. Lovinescu, dar, mai ales, în scrierile sale, ajungându-se, chiar, să se vorbească de moldovenismul operei sale. Fără a fi însă acuzat că ar fi părtinitor, interpretul colindelor și ghicitorilor din folclorul românesc extinde discursul său laudativ, cu vădite accente naționaliste, la întreg spațiul carpato-danubiano-pontic, străduindu-se să demonstreze că aici s-ar afla matricea spiritualității europene. Astfel, Dacia Hiperboreeană ar reprezenta un fel de *axis mundi*, care, din fericire pentru emitentul teoriei, s-ar afla în țara noastră, ceea ce, din punct de vedere spiritual, ne-ar conferi un statut aparte. Acest tărâm sacru, devenit obiectul de contemplație al hermeneutului, care vede în spațiul mioritic un spațiu mitic, imanentizează elemente realiste, dar și fabuloase, în egală măsură. Așa s-ar putea explica descrierea pe care însuși Lovinescu o face într-una din *Scisorile sale crepusculare*: „Mă întorceam de la o plimbare în plină fabulă; păduri de argint, de fagi, de stejari, cu poiene în care pășteau cerbi și ciute. O masă enormă de tăcere încremenită, s-o tai cu cuțitul. Simțeam aburul răsuflării licornei și bourului alb, dar nu-i vedeam. Poate că mai târziu...” [Lovinescu, 1997:32]

Atras așadar de constantele fabuloase ale unei realități considerate paralele celei în care trăim, Vasile Lovinescu este cu atât mai mult interesat de universul mitologiei, cu cât acesta îi livrează toate datele de care va avea nevoie pentru întocmirea unui demers filosofico-speculativ. Accederea la un *illo tempore* se face prin intermediul înțelegerii elementelor component ale unei dimensiuni mitice. Cum aceasta din urmă e cel mai evident potențată în creații populare provenind din cele mai îndepărtate vremuri, Vasile Lovinescu și-o asumă prin investigarea folclorului. Văzut ca un depozitar al tradiției primordiale, el asigură trecerea de la profan la sacru, precum și de la real la ireal. Așa se explică faptul că Vasile Lovinescu se apleacă asupra creațiilor reprezentative din folclorul românesc, propunând o reinterpretare în cheie simbolică. La acest moment, este greu de estimat diversitatea tematicii simboliste abordate de pasionatul de folclor, cu atât mai mult cu cât el a însămnântat germeii unei

renașteri într-un impresionant corpus de texte, din care fac parte baladele, doinele, legendele, alături de obiceiurile și tradițiile românești. Altfel spus, culegătorul de simboluri esențiale din producțiile literaturii populare are meritul de a fi răspândit germeii unor interpretări care aduc noi viziuni asupra folclorului românesc, dar și asupra tradițiilor românești. Tot el însă alege să facă anumite precizări și cu privire la cultura universal, invocând o schema interpretative în cheie simbolică de la povestirile lui Perrault și romanul crepuscular al lui Meyrink, până la opera lui Dostoievski și Th. Mann. Situația este posibilă și explicabilă prin aceea că „ampla viziune tradițională a lui Lovinescu e capabilă să fecundeze orice talent, dacă nu chiar pe marele scriitor al sfârșitului de mileniu românesc” [Mihăescu, Cristian, 1998:70].

Se pare că Vasile Lovinescu este atras de mituri doar în măsura în care acestea îl conduc spre resorturile unei lumi care mai deține încă germeii spiritualității. Aceștia, la rândul lor, sunt dovada existenței unui univers inițiat, poziționat la începuturile umanității. Din acest punct de vedere, opera literară reprezintă doar modalitatea de transmitere a acestor detalii ontice, transfigurate artistic în teme și motive, cu principalul rol de a transmite un mesaj tradițional. Împărtășind teoriile propuse în epocă de René Guénon, Vasile Lovinescu vede, asemenea maestrului său spiritual, în opera literară o expresie limpede și autorizată a doctrine tradiționale. Cunoașterea amănunțită a acestei doctrine a constituit, de altfel, obiectivul fundamental asumat de cărturarul fălțicenean. Încecinată cu centrul spiritual al Adevărului, ea este mijlocitoarea insului pentru aflarea datelor ontologice esențiale. Asimilând-o, Lovinescu s-a simțit îndatorat să o explice opiniei publice de la el din țară. În acest fel se poate înțelege atracția guénonistului față de creații populare, dar și culte ale literaturii române, pe care va încerca să le interpreteze doar din perspectiva încărcăturii lor esoterice. În realitate, este vorba doar de o înțelegere metafizică a unor aspect existențiale care, coordonate de un cunoscător, parcurg drumul de la esoteric la exoteric.

Ceea ce reușește, neîndoielnic, să facă eruditul român, în efervescenta perioadă interbelică, este să acceseze datele ontice aparținând doctrinei tradiționale, pe care o promovează atât prin scrierile sale – articole, eseuri, episoale –, cât și prin dialogurile intelectuale cu elita vremii, precum și prin întâlnirile secrete din cadrul grupului cu preocupări esoterice *Fraternitatea lui Hyperion*. Prin intermediul activității lui Vasile Lovinescu, tradiția primordială cunoaște o remanifestare culturală în spațiul carpato-danubiano-pontic, considerat el însuși un *axis mundi* din punct de vedere spiritual.

Revirimentul doctrinar se face doar cu ajutorul limbajului care este indisolubil legat de gândirea rațională, dialectică, discursivă. Însă, el poate doar să informeze, fără să aibă capacitatea angajării analitice în miezul doctrinei și, mai ales, în învelișul ei misterios, esoteric. Pentru o coborâre în substraturile acesteia, este nevoie de un operator dinamic și viabil, cu autonomie semantică proprie, iar acesta putea fi simbolul. Pentru o funcționalitate intrinsecă a acestuia, el ar trebui să facă apel la o reunire a datelor virtuale, artificiale cu cele concrete, precum cunoașterea sau trăirea. „Anulând distanța, simbolul întemeiază geografia sacră, și anulând timpul, el aduce originarul în prezent făcând posibilă istoria sacră ale cărei urme nu se găsesc în documente moarte, ci în legende și mituri” [Mihăescu, Cristian, 1998:65].

Simbolul, ca unitate funcțională a mitului, își găsește în acesta din urmă zona proprie de manifestare, ambele conducând spre recuperarea unor coordonate spațio-temporale cu ecouri paradiziace. De aceea, se poate afirma în continuare că atât simbolul, cât și mitul sunt vehicule ce transportă mesajul din anistorie în istorie, ele fiind matricea tradiției primordiale, precum și semnalele ce ajung până la noi din Centrul Lumii. „În acest sens, călăuzit de simbol și de mit, Lovinescu a putut să reconstituie profilul Daciei Hiperboreene, care este în primul rând o imagine a tradiției primordiale pe aceste meleaguri, o oglindă care trezește reamintirea Centrului însuși, scoțându-l din uitare” [Mihăescu, Cristian, 1998:68].

Ca și René Guénon, Vasile Lovinescu țintește spre o reabilitare a metafizicii pure și a simbolismului cu funcție *catartică* – aspecte vătămate de modernitate, dar cu posibilitatea recuperării printr-un exercițiu meditativ, care, uneori, se poate propaga în aserțiuni filosofice cu aplicabilitate pe texte literare. Rezultatul simulează o încercare exegetică cu accente elegiace, a cărei bază se regăsește în teoria lui V. Lovinescu, potrivit căreia „A trăi simbolic lumea înseamnă a o recunoaște ca oglindire analogică a unui plan superior” [Lovinescu, 1993:38]. Entitate monadică, simbolul are, în optica lui Paul Ricœur, o structură tripartită, astfel încât el poate fi descris în virtutea celor trei dimensiuni ce-l caracterizează: cosmică (își ia din belșug reprezentarea din lumea concretă, materială), onirică (își are rădăcinile în amintirile și gesturile ce ies la iveală doar în vise) și poetică (apelează la limbajul ce asigură transferul spre concret) [Ricœur, 1960:18].

Opera literară, văzută ca purtătoare a unor mesaje tradiționale, are menirea de a scoate din uitare sensurile simbolice ale tradiției și de a le asigura o prezență statuară acestora în lumea prezentului, adică într-un timp desacralizat, decadent. Cum Vasile Lovinescu se vrea a fi responsabil de salvarea datelor primordiale, el încearcă nu doar să le identifice, ci și să le explice, pentru transmiterea lor corectă. Astfel, misiunea lui aparentă ar fi aceea de fixare a unor adevăruri tradiționale, care, până atunci au fost transmise prin viu grai, cu ajutorul producțiilor folclorice. De aceea, ele trebuie reperate, extrase din învelișul exterior al textelor populare și destructurate în cele mai mici componente semantice, semiotice sau chiar esoterice. Convins că asimilarea doctrinei tradiționale, cu toate datele ei sacralizante și totalizante, este posibilă doar pe calea inițierii, discipolul lui Guénon se străduiește să scoată la iveală orice indiciu metafizic, camuflat într-o dimensiune profană. Cea mai la îndemână o reprezintă opera literară, care, prin încărcătura-i estetică, dar și stilistică, asigură perpetuarea adevărilor sacre, fără ca cineva să fie direct responsabil de această misiune. Numai că, transmițându-se, la început doar prin viu grai, exista riscul de a se pierde parte din încărcătura esoterică, așa că rolul unor interpreți, precum Vasile Lovinescu, este de a identifica și, mai apoi, de a descifra, indicii spiritualității unor alte vremuri. Astfel, dacă pentru a le repera și a le interpreta, este nevoie de o cunoaștere temeinică a domeniilor coextensive științelor tradiționale, cum ar fi folclorul, istoria și geografia sacră, religia ș.a., atunci Lovinescu este îndreptățit să fie aderentul lor, atâta timp cât își dorește funcția de salvator al datelor primordiale. Din această perspectivă, scrisul său capătă valențe autotelice, urmărind, totodată, definirea și delimitarea esoterismului tradițional de contrafacerele ocultiste, precum și situarea tradiției românești în perspectiva tradiției universale.

Referitor la teoria celor patru sensuri ale unui text, reiterând clasificarea lui Guénon, discipolul acestuia consideră că există următoarea structură interpretativă: pe lângă coaja de suprafață, a sensului literal, o altă incintă, mai adâncă, prezervând un sens filosofico-teologic, cărora li se adaugă sensul politic și social, precum și cel metafizic sau esoteric. Se presupune, astfel, că orice text – cu precădere cel care experimentează vestigiile mitice – ar trebui interpretat în spirală. La rândul său, „mitul trebuie prins prin învăluire spirală, iar ambiguitatea sa supralicitată printr-o ambiguitate și mai mare” [Lovinescu, 1993:26]. Puternic afiliat mitului, cu tot ceea ce acesta imanentizează la nivel spiritual și metafizic, Vasile Lovinescu îi recunoaște valențele, pe care i le prolifică într-un proces explicativ aplicat, în aparență, operelor literare. În realitate, explicitarea vizează capacitatea asimilării doctrinei tradiționale, ea însăși dublată de un sens metafizic. Este ceea ce înțelege Fălticeneanul prin definiția dată mitului, potrivit căreia acesta „nu explică inexplicabilul, ci îl semnifică” [Lovinescu, 1993:17], adaugând faptul că mitul arborează o superioritate decisivă asupra filosofiei. „Tâlcul lui și capacitatea de a fi reprezentativ cresc odată cu distanța dintre polul esențial și cel substanțial al mitului, dintre rădăcinile lui ascunse și haina trivială” [Lovinescu, 1993:17], ceea ce conduce la concluzia că mitul are capacitatea destructurării unei lumi, ale cărei resorturi le explorează din perspectiva unor principii care, paradoxal, fac apel atât la logică și rațiune, cât și la sentiment și pasiune. Se poate spune, în fond, că „mitul deconspiră o arhitectură concentrică, formată din mai multe straturi succesive, circumscrise unui nucleu central. Fiecare din aceste straturi exprimă adevărul adaptat unui anumit nivel de realitate, protejând treptat intrarea în incinta sacră, în paraclisul Cetății care adăpostește marele Adevăr. Învelișul exterior, etalat vederii, este și cel mai înșelător, corepunzând în practica exegetică sensului literal” [Lovinescu, 1993:17].

Însă, pentru a realiza toate aceste lucruri, nepotul criticului interbelic se apropie de mit, în care vede o modalitate de explorare a unor timpuri de mult apuse, dar și un satelit al unei spiritualități de la începuturile lumii. Investigând informațiile purtate de mit, recuperăm detaliile specifice universului primordial, iar analizându-le corespunzător, avem acces la aflarea unor adevăruri ontice autarhice. Pentru aceasta însă este nevoie de un ritual de inițiere, iar cel care se oferă să îl realizeze în literatura română este Vasile Lovinescu. Pentru el, mitul înseamnă atât modalitate de coborâre în adâncurile unui trecut ce nu i se relevă oricui, cât și instrument de explicare a datelor aparent indicibile, pe care le întrezărește în poduse literare ce aparțin folclorului sau care doar s-au inspirat din acesta. Ajungând un interpret al straturilor de adâncime ale textelor populare, *capricantul* din Fălticeni vede în mit un aliat pentru deslușirea aspectelor esoterice diluate într-o materie epică sau lirică, după caz.

BIBLIOGRAFIE

- Lovinescu, Vasile, 1993. *Incantația sângelui*, Iași, Editura Institutul European.
- Lovinescu, Vasile, 1993. *Interpretarea esoterică a unor basme și balade românești*, Iași, Editura Institutul European.
- Lovinescu, Vasile, 1993. *Mitul sfâșiat*, Iași, Editura Institutul European, 1993.
- Lovinescu, Vasile, 1997. *Scrisori crepusculare*, București, Editura Rosmarin.
- Mihăescu, Florin și Cristian, Roxana, 1998. *Vasile Lovinescu și funcțiunea tradițională*, București, Editura Rosmarin.
- Pleșu, Andrei, 2009. *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, București, Editura Humanitas.
- Ricœur, Paul, 1960. *Finitude et culpabilité*, Paris, Editura Aubier.

NOTĂ: Lucrarea a beneficiat de suport financiar prin proiectul cu titlul „**SOCERT. Societatea cunoașterii, dinamism prin cercetare**”, număr de identificare contract POSDRU/159/1.5/S/132406. Proiectul este cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. „**Investește în Oameni!**”